

ISUSOVAČKE REDUKCIJE U PARAGVAJU (1609.–1768.)

Evangelizatorsko iskustvo među Guaranima *

Zbog svojih dimenzija i svojeg trajanja eksperiment Paragvajskih redukcija ostao je posve jedinstven u povijesti, a poznat je ili nepoznat pod nazivom isusovačka „država” u Paragvaju ili točnije „dražava” Guaranija.¹ Taj eksperiment provela je Družba Isusova stvarajući složeni sistem sela ili „redukcija”², u kojima su, inače nomadski Indijanci Guaraní, bili priučavani na stabilni život i gdje je cvala jedna specifična civilizacija unutar koje je razvijeni materijalni napredak bio praćen jedinstvenim gospodarsko-društvenim, kulturnim, religioznim i finansijsko-vojnim ostvarenjima. Isusovačka „država” postojala je više od stotinupedeset godina, a naglo je i tragično završila svoje postojanje izgonom Družbe Isusove iz španjolskih kolonija, što ga je 1767. naredio kralj Karlo III. Državu su, međutim, nadživjeli Guaraniji koji su kao etnička skupina, zahvaljujući nastojanju misionara, izbjegli genocid za vrijeme teških godina južnoameričke kolonijalizacije, što je dokaz i svjedočanstvo o ispravnosti misionarskog rada.

Interpretacija Paragvajskih redukcija

Isusovačka „država” Guaranija ili za vrijeme svojega mukotrpnog postojanja ili nakon svojega nestanka, potaknula je znatijelju određene opsežne literature novinarsko-popularnog tipa koja se zaustavila na folklorističkim vidicima života

* Ovo je tekst predavanja što ga je autor održao u veljači 1985. na Papinskom sveučilištu Gregoriana u Rimu prigodom izložbe o Paragvajskim redukcijama. P. Hugo Storni argentinski je isusovac i povjesničar; radi kao pisac i bibliotekar u isusovačkom Historijskom institutu u Rimu i objavio je više radova iz crkvene i kulturne povijesti Južne Amerike. Budući da je u ovo vrijeme i u nas, u povodu prikazivanja filma „Mission” (Misija), ponovno probudeno zanimanje za zanimljiv i jedinstven fenomen redukcija, donosimo ovaj neobjavljeni rad, koji nam je ustupljen ljubaznošću p. Stornija. Radi preglednosti i lakšeg razumijevanja teksta nadodali smo podnaslove i nekoliko razjašnjenja u bilješkama (M. Korade).

¹ Velika etnička skupina Indijanaca Tupi-Guaraní zauzimala je široko područje Južne Amerike koje se prostiralo od ušća rijeke Amazone do rukava Rio de la Platte, te od Anda do atlantske obale. Guaraní u pravom smislu činili su dio te skupine i naseljavali kraj između rijeke Paraguay, Paraná i Uruguay. Isusovačke redukcije kod Indijanaca Guaraní najevećim su dijelom bile u tadašnjoj pokrajini Paraguay, a tako se zvala i isusovačka provincija kojoj su one pripadale (Provincia Paracuaria). Od toga dolaze nazivi Paragvajske redukcije ili „država”. Premda se tih 30 redukcija prostiralo na današnjim teritorijima Argentine (njih 15), Paragvaja (8) i Brazila (7).

² Pojam „redukcije” (španjolski „reducciones”) dolazi od latinske riječi *reducere* = dovesti, smjestiti, a smisao mu je u izrazu: „reducere ad Ecclesiam et vitam civilem”, tj. privesti Indijance Crkvi i civiliziranom životu.

plemena Guaranija kojim su upravljali isusovci. „Država” je, ostim toga, pobudila zanimanje i važne političko-filozofske literature koja je ciljevima i stvarnosti Paragvajskih redukcija, posebno njihova gospodarsko-društvenog uređenja obilježenog kolektivizmom, željela dati neko svoje tumačenje. Ovaj proces tumačenja prolazio je kroz različite faze.

Prva faza potječe od iluminističke misli i nisu joj bili tudi Voltaire i Montesquieu, koji su, usprkos svojem dobro poznatom neprijateljskom raspoloženju prema Crkvi kao instituciji, pozitivno ocijenili isusovački pothvat u Paragvaju i smatrali ga ozbiljnim pokušajem uspostavljanja pravednog režima među tim dalekim stanovništvom.³ Gotovo istodobno opat Ludovico Antonio Muratori u Italiji posvetio je tom pitanju glasovitu knjigu *Sretno kršćanstvo u misijama Otaca Družbe Isusove u Paragvaju*, koja je objavljena u Veneciji 1743.⁴ Isusovačka „država” promatrana je u toj knjizi kao pokušaj – nastao u ozračju duhovne obnove nakon protureformacije – da se ostvari neka vrsta društva starokršćanskog tipa, u kojem bi vladala jednostavnost običaja, i bila bi nepoznata ili zabranjena želja za materijalnim bogatstvima. Knjiga je bila puna idealističko-kršćanskih pohvala onoga što su ostvarili misionari, a željela je, među ostalim, dati neko moralno i svrhovito tumačenje kolektivizma ostvarenog u spomenutim redukcijama: „Posjedovanje dobara i težnja da se ta dobra još povećaju u Europi je izvor različitih nereda koji uznemiruju ljudsko društvo; od takvih nemira slobodni su ti dobri kršćani.” Opat koji se oduševljavao misijama jer ga je njihov društveno-gospodarski sistem podsjećao na „prvotnu kršćansku crkvu”, kako je opisuje Djela Apostolska, prikrivao je u svojoj studiji, prema mišljenju dr. Armanija, „finu i neizravnu polemiku s obzirom na neke stavove Crkve osamnaestog stoljeća, koja je bila pretjerano tolerantna prema nekim već anakronističnim izrazima bogoštovlja što su možda graničili s pretjeranom pobožnošću i praznovjermem te, sigurno, nisu bili u skladu s evanđeoskim duhom”.⁵

Illuministi i opat Muratori polaze, dakle, od unaprijed stvorenog poimanja pojave Paragvajskih redukcija – premda su ispravno uočavali njihove glavne značajke: pravdu i društvenost – ne ulazeći u analizu isusovačke „države” u sklopu širega povijesno-političkog okvira španjolskog carstva u Americi. Opat se posebno pretjerano zadržava na etičko-vjerskom vidiku ostvarenja Družbe Isusove, postavljajući ga idealistički nasuprot odveć sekulariziranoj crkvenoj instituciji svojega stoljeća. Tako je nastao pojednostavljen i edifikantni prikaz, utemeljen isključivo na isusovačkim izvorima kao što su pisma talijanskih misionara Catta-

³ VOLTAIRE u *Essai sur les mœurs*, (Genève 1756), premda je kasnije u djelu *Candide* (Genève 1759.), pun ironije i apsurdnih podvala na račun Paragvajskih redukcija, a financirao je i putovanje jedne lade iz španjolske flote, koja je poslana po izgnane isusovce u Americi. Montesquieu inosi pozovitvan sud o redukcijama u *L'Esprit des Loix*, Genève 1748., dio I, knj. IV., pogl. VI.

⁴ L. A. MURATORI, *Il cristianesimo felice nelle missioni de' padri della Compagnia di Gesù nel Paraguay*, Venezia 1743. Muratori (1672.–1750.) glasoviti je talijanski literat, povjesničar i filozof, te autor mnogih vrijednih djela. *Il cristianesimo felice* doživjelo je više izdanja i prevedeno na francuski, njemački, engleski i nizozemski. U posljednje vrijeme ponovno je tiskana u *Palermu* (Sellerio ed.) 1985.

⁵ A. ARMANI, *Città di Dio e città del sole. Lo „Stato” gesuita dei Guarani (1609–1768)*, Ed. Studium, Roma 1977., 11.

nija i Gervasonija te svjedočanstvo jednog drugog isusovca, Madara Orosza.⁶ Muratorijevo djelo predstavlja se, dakle, kao pobudni novinarski esej koji danas ne bi mogao biti poticaj za kritičko produbljanje tog isusovačkog pothvata među Guaranijima. Ipak je ono imalo znatni utjecaj u intelektualnim sredinama osamnaestog stoljeća te pomoglo popularnosti i širenju spoznaja o isusovačkim redukcijama u Paragvaju.

Drugu fazu, romantičnu, iz devetnaestog stoljeća, treba povezati s Francuzom Cahtaubriandom.⁷ No stvarno ju je potaknuo jedan drugi crkveni pisac, catalanski isusovac José Manuel Peramás, bivši paragvajski misionar i profesor retorike na sveučilišnom kolegiju u Córdoba u Argentini, koji je bio prognan u Italiju nakon izгона Družbe Isusove iz Španjolske i iz njezinih kolonija. Peramás je u svoju knjigu sjećanja o paragvajskom iskustvu unio intelektualnu refleksiju kojom je želio pokazati da su Platonova politička poimanja, izražena u *Republici* i *Zakonima*, našla barem svoje djelomično ostvarenje među Guaranijima zahvaljujući radu Družbe Isusove.⁸ Uspostavljanje analogije između „države“, kako ju je teoretski zamislio Platon, i paragvajskih redukcija – razjasnio je Peramás – nije išlo za tim da se dokaže da su isusovci preuzeli Atenjaninova filozofska naučavanja. Želio je dokazati univerzalnost zdravog razuma i mogućnost da različita ljudska iskustva pomognu razvitku i napretku nauke o društvenome životu.

Na tu liniju nadovezala se i njemačka povijesno-filozofska misao, koja je u tom paragvajskom eksperimentu Družbe Isusove željela vidjeti stvarni pokušaj da se u povijesnu stvarnost prevedu utopističke teorije filozofa klasičnog doba – Platona – a iz vremena preporoda – Thomasa Morea i Tommasa Campanelle – ili da se bar ostvari neko hipotetičko „Božje Kraljevstvo“ na Zemlji. Povjesničar i ekonomist Eberhard Gothein⁹ želio je posebno usporediti isusovačku „državu“ s Gradom sunca što ga je zamislio Campanella. Gothein je kao dobar poznavalac Italije smatrao da su utemeljitelji redukcija Guaire, misionari Cataldini i Mascetta, Talijani i zato zemljaci filozofa iz Stifa bili pravi pronalazači

⁶ Misionari Gaetano Cattani (1695.–1733.) iz Modene i Carlo Gervasoni (1692.–?) iz Riminija djeluju u Paragvaju u Muratorijevo vrijeme i on se služi njihovim pismima koje su stali rodbini. On ta pisma i druge izvore spominje u uvodu svojeg djela. L. A. MURATORI, *Il cristianesimo felice*, ed. 1985., 32–34. Sam se dopisivao s mađarskim misionarom u Paragvaju Ladislavom Oroszem (1697.–1773.) i drugima. Usp. P. TACCHI-VENTURI SI, *Corrispondenza inedita di Lodovico A. Muratori con i pp. Contucci, Lagomarsino e Orosz della Compagnia di Gesù*, Roma 1910.

⁷ F. R. CHATEAUBRIAND, *Gènie du Christianisme*, Paris 1802. Za njega su redukcije bile primjer kako se, zahvaljujući kršćanstvu, na zemlji može ostvariti kraljevstvo i bolji život, što ih navješćuje Eevangelje.

⁸ J. M. PERAMÁS SI, *De vita et moribus XIII virorum paraguaycorum*, Faventiae 1793. Spekulativno-filozofski dio knjige pod naslovom „De administratione guaranítica comparate ad Rempublicam Platonis commentarius“ izašao je i u Španjolskom prijevodu: *La república de Platón y los Guaranies*, Buenos Aires, 1946.

⁹ E. GOTHEIN, *Der christlich-soziale Staat der Jesuiten in Paraguay*, Leipzig 1883; talijanski prijevod *Lo stato cristiano-sociale...*, Venezia 1928. Nakon njega F. SCHMIDT, *Der christlich-soziale Staat der Jesuiten in Paraguay in wirtschaftlicher und staatsrechtlicher Bedeutung* (1913.), pripisuje misionarima da su se inspirirali posebno na Utopiji Thomasa Morea. Drugi, kao R. F. RAYNAL u *Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes* (1770.) i M. FASSBINDER u *Der „Jesuitenstaat“ in Paraguay* (1926.), pronalaze u redukcijama stari organizacijski sistem carstva Inka, a neki ih dovode u vezu s Baconovim *New Atlantis* ili Fénelonovim djelom *Télémaque*.

načina uprave koji je vladao u paragvajskim misijama.¹⁰ Oduševljeni Campanelinim idejama, oni su navodno sanjali o stvaranju nekog komunističko-kršćanskog ili kršćansko-socijalnog društva koje se imalo ostvariti u dalekom Paragvaju i čiju su zamisao navodno predložili kralju Filipu II. Španjolski je kralj odobrio nacrt i podržao njegovo izvođenje.

Ova je pretpostavka, međutim, daleko od stvarnosti. Ne postoje uopće nikakvi dokumenti iz tog vremena koji bi je mogli potkrijepiti. Nema, naime, ni pisama, ni spisa, ni zapisa, ni naredbi mjesnih vlasti ili kraljevskih odredbi. Naprotiv, ima dosta objektivnih razloga koji nas navode na to da Gotheinove pretpostavke treba smjestiti u fantaziju. Kontakti između Družbe Isusove i španjolskog dvora održavali su se isključivo preko prokuratora reda (zastupnika), a nije poznato da bi ova dva Talijana imala takvu dužnost. Osim toga i Cataldini i Mascetta bili su mladi kada su krenuli u Ameriku i nisu se više vraćali u Europu. Dovoljno je pomisliti na strogu disciplinu koja je u 17. stoljeću vladala životom redovničkih zajednica pa da se posve isključi pomisao da bi dva poduzetna mladića dobila dopuštenje da nešto izravno predlažu španjolskim vlastima, štoviše, da iznose neke smjele planove samome kralju, te da bi se pritom još iznad svega nadahnjivali na autoru koji ne samo da je bio pod jakom sumnjom da je heretik nego je čak smatran i opasnim političkim protivnikom Španjolske, tako da je bio osuđen na zatvor u napuljskom potkraljevstvu, gdje je ostao zatočen od 1602. do 1626.¹¹ Štoviše, svaki pothvat što se ticao Amerika prije bi proučilo Vijeće Indija koje je bilo vrlo oprezno ne samo kad se radilo o uvođenju novosti već i u pitanjima koja su se ticala redovite uprave. Bilo bi zaista posve neobično da Vijeće odjednom počne donositi tako važne odluke samo zato da bi se svidjelo dvojici mladih svećenika koji zastupaju „napredne” ideje. Da se nešto tako nevjerojatno i dogodilo, o tome bi, sigurno, ostao neki trag u španjolskim državnim arhivima.

Treća faza interpretacije redukcija, napokon, pripada socijalističkoj misli. Kao preteču imala je Škota Roberta Cunninghamea Grahama, jednog od utemeljitelja engleske laburističke stranke¹², a posebno ju je predstavljao tumačenjem pod marksističkim vidikom Švicarski opat Clovis Lugon koji je u isusovačkom redu vidio prvo povijesno ostvarenje kršćanskog marksizma u relativno modernom vremenu. Djelo tog naprednog opata, izdano 1949. u ozračju eksperimenta svećenika—radnika i kršćanskih komunističkih pokreta u vremenu nakon rata, ponovno je probudilo zanimanje za Paragvajске redukcije.¹³ U tom djelu opat je

¹⁰ Misionari Giuseppe Cataldini (1571.—1653.) i Simone Mascetta (1577.—1658.) bili su u prvoj skupini isusovaca koja je 1609. krenula iz Asunciona u tri smjera da osnuju redukcije među Guaranima. Bl. Roque Gonzales i Vincenzo Griffi krenuli su na sjever u pokrajinu Itatín u pleme Guayacurus, ali su je ubrzo morali napustiti, Marcial Lorenzana i Francisco San Martín na jug uz rijeku Paraná, gdje osnivaju prvu redukciju San Ignacio Guazú, a Cataldini i Mascetta odlaze na istok u pokrajinu Guayrá i tamo iduće godine osnivaju redukcije Loreto i S. Ignacio Miní. Bio je to početak Paragvajskih redukcija. Usp. A. ARMANI, *Città di Dio*, 72—75.

¹¹ Djelo T. Campanelle *Civitas Soli* izašlo je, doduše 1602., ali su se dvojica mladih isusovaca u to vrijeme u Italiji oduševljavali prekomorskim misijama u Aziji, kao što svjedoče njihova pisma generalu reda.

¹² *A vanished Arcadia, being some account of the Jesuits in Paraguay, 1607—1767*, London 1901., 2. ed. 1924.

¹³ *La République communiste-chrétienne des Guaranís (1610—1768)*, Paris 1949.

iznio tezu prema kojoj smatra da su isusovci pokušali organizirati misije u znaku najstrožeg komunizma te da su tek na pritisak španjolske krune odustali od toga. No ni švicarski opat nije se pobrinuo da provede ozbiljno povijesno ispitivanje. Ograničio se tek na proučavanje izvora i odlomaka koji su više odgovarali njegovoj tezi koja se sastojala u tome da je sistem zajedništva što je bio uspostavljen u redukcijama smatrao konačnom svrhom, a ne tek sredstvom. Autoru, naime, izmiče činjenica da je Družba Isusova radila u Paragvaju „in primis“ da bi ostvarila djelo evangelizacije „ad maiorem Dei gloriam“, a da je sve ostalo, uključujući tu društvenu i gospodarsku organizaciju, imalo usputan karakter i da je bilo tek sredstvo

Motivi i svrha otvaranja redukcija

Da bi potaknuli i zaštitili svoje evangelizatorsko djelo, isusovci su se trudili da postignu oslobodenje cijelog urođeničkog čovjeka, nastojali su ga spasiti od konkretnih robovanja kojim su Gvaraniji, prema shvaćanju misionara, bili podvrgnuti ili koja su im prijela. Prvo robovanje bilo je robovanje demonu. Prema gotovo mitološkoj teologiji vlastitoj onom vremenu, Paragvaj je u očima svećenika izgledao kao prostor kojim vlada vrag, gdje zlostavlja Guaranije vladajući njihovim srcima. P. Mastrilli protumačio je dolazak p. Roquea Gonzáleza u kraj oko rijeke Paragvaja kao priliku da se otvori neki put te da se „iz svih tih zemalja istjera zli duh“. God. 1620, p. Diego Boroa piše: „Pouzdam se u Našega Gospodina da će se sve srediti i urediti vrlo dobro na njegovu slavu, tako da, uklanjajući s puta i tjerajući vruga iz ovih provincija, koje on drži pod svojom samovoljnom vlašću, sinovi Družbe mogu zasaditi novi vrt Crkvi, uz pomoć božanske milosti.“

Vrag je za ono vrijeme bio zloćudno biće koje je posvuda držalo pogane u podložnosti. U Paragvaju je posebno primjenjivao zloglasna lukavstva da bi prevario Indijance. Naveo ih je da zaniječū Boga tako da su postali bezbožni narod, a neke je vračeve uzdigao do vrha klanjanja pa su ih Indijanci smatrali božanstvima ili vrhovnim svećenicima.

Redukcije su bile prikladno mjesto gdje se vodio rat protiv Sotone: „Vrag, protiv kojeg je poveljen toliki rat s pomoću ove redukcije, nije, međutim, mogao mirno promatrati kako mu se tolike duše otimlju iz pandža. Štoviše, pokušao je on to spriječiti jednim paklenim sredstvom, uvjeravajući Indijance da će oni koji se budu krstili odmah umrijeti.“¹⁴

Sistem redukcija išao je za spasenjem i oslobodenjem Indijanaca od njihova prijašnjeg života, koji su misionari smatrali divljim, te za promicanjem novog stupnja civilizacije i ljudskijeg života. Tako p. Diego Torres 1613. piše: „...Ovi su Indijanci poput svojih predaka još nedavno išli kao divlje životinje po onim šumama s oružjem u rukama ubijajući i razarajući ne poznajući Našega Gospodina Boga ništa više nego da su živine...“ Iz ove kaotične i neljudske situacije,

¹⁴ Iz: *Cartas anuas de la Provincia del Paraguay, Chile y Tucuman de la Compañía de Jesús*. To su godišnji izvjestaji što ih je izdao Carlos Leonhardt Sl. 2. vol. (Buenos Aires, 1927–1929).

prema mišljenju misionara, trebalo je s pomoću redukcija doći do rezultata koje je predlagao p. Ruiz de Montoya: „Ti Indijanci, koji su prema svojim pradavnim običajima živjeli raspršeni po poljima i po planinama, bili su okupljeni u velikim selima zahvaljujući našem radu, pa su od divljih postajali kršćanski gradani.”¹⁵

Treća prijetnja za Indijance bili su „encomenderos” – kolonijalni posjednici.¹⁶ Već je sinoda u Asuncionu 1603. razmišljala o redukcijama domorodaca da bi ih oslobodila od zloupotreba „encomenderosa” – zemljoposjednika, koji su ih držali vrlo podijeljenima i razdvojenima „jer su tako mogli postizavati svoje interese”. To je bilo tako dobro poznato da se p. Ruiz de Montoya ograničava na konstataciju kako takvo izrabljivanje jadnih Indijanaca po Španjalcima više ne izaziva ni čuđenje.

Isusovci su stoga pribjegli redukcijama da bi Indijance oslobodili robovanja koje su „encomenderosi” prakticirali s pomoću sistema „osobne službe”. Redukcijama se želi ukloniti „encomientu” – kolonijalistički sistem, stavljajući te domorodačke zajednice (redukcije) pod izravnu kraljevsku zaštitu.

Evangelizacija s pomoću redukcija imala je još jednu svrhu: uspostavljanje mira između Indijanaca i Španjolaca. Sam p. Ruiz de Montoya ostavio nam je jasno svjedočanstvo u vezi s time: „Želio bih uspostaviti mir između Indijanaca i Španjolaca, što je tako teško. Zapadne Indije otkrivene su prije stotinu godina, a sve do danas mir se nije mogao postići.”

Male skupine Španjolaca koje su se nastanile u Paragvaju predstavljale su španjolsko carstvo u punom procesu širenja i osvajanja s njegovom naglašenom nadmoćnošću i velikim tehničkim napretkom nasuprot svijetu Guaranija, koji su imali svoju domorodačku kulturu, ali su bili plemenski raspršeni, a tehnička su im sredstva bila vrlo primitivna i, sigurno, mnogo zaostaliya.

Razvoj i uređenje redukcija

S ovim izazovom isusovci su se pokušali suočiti na području evangelizacije, ali procjenjujući ga u realističnom kontekstu, koji im je mogao pružiti mogućnost da stvarno uspiju. U povijesnim prilikama onoga vremena bilo je nezamislivo da bi se Španjolci eventualno povukli i da bi se španjolska kruna odrekla vlasti nad novootkrivenim teritorijima. Čak i prisutnost Družbe Isusove u Paragvaju bila je moguća samo uz dopuštenje krune i uza stalno pridržavanje odredbi kraljevskog dvora. S obzirom na takve uvjete, kojim je putem trebalo krenuti da bi se u tim krajevima postigao evanđeoski mir? Paragvajski isusovci smatrali su

¹⁵ A. RUIZ DE MONTOYA SI, *Conquista espiritual hecha por los religiosos de la Compañía de Jesús en las provincias del Paraguay, Paraná, Uruguay y Tape*, Madrid 1639.

¹⁶ „Encomenderos” su bili vlasnici „encomiende” (komende) koja je bila temeljna institucija kolonija Novog svijeta. Ustanovljena je 1512. tzv. Burgosovim zakonima, a sastojala se u tome da se Španjalcima ustupi određeno područje s indijanskim stanovništvom. „Encomenderos” su bili obvezni da plaćaju indijansku radnu snagu, provode evangelizaciju i štite Indijance. Kolonijalisti ubrzo uvode „servicio personal”, tj. od urođenika stvaraju besplatnu radnu snagu i raspolažu njima po volji kao s robovima. Premda su razni kraljevi zabranjivali takav postupak, njihove odredbe nisu praktički u Americi nikada bile provedene. „encomenderosi” su nastavljali izrabljivati Indijance.

da su našli rješenje u sistemu redukcija, pa su tom pothvatu posvetili ljude i energiju. Zašto? Zato što su redukcije, uz onaj prvi cilj – evangelizaciju i obraćenje Indijanaca na kršćanstvo – obuhvaćale i osobni, gospodarski, društveni i politički razvitak Indijanaca, koji je poticao i povećavao jednakost sa Španjolcima. Pa i kršćanski život približavao je te dvije društvene skupine da jedni u drugima vide djecu istoga Vječnog Oca, a sebe među sobom dožive kao braću.

Temelj unutrašnjeg razvoja domorodačkih zajednica bio je pametni izbor mjesta, a pri gradnji, pridržavanje urbanističkog nacrtu. Život redukcija upotpunjavali su politička organizacija i rad te opći i tehnički odgoj, sa svojim različitim specijalizacijama. Nacrt može biti smatran genijalnim. S pomoću ovih indijanskih zajednica bili su postavljani temelji tako da su se nakon određenog vremena gradovi Guaranija mogli naći na istoj razini kao i španjolski gradovi, ako ne i na višoj. Dovoljno je sjetiti se važnih ostvarenja u redukcijama Trinidad u Paragvaju i u San Ignacio Mini u Argentini i usporediti ih s istodobnom urbanizacijom Asunciona. U isto vrijeme ovi su domorodački gradovi, pretvoreni u financijski samostalna središta za profesionalnu izobrazbu, promicali određeni tehnički, društveni i politički odgoj među domorocima, sličan onome što su ga posjedovali Španjolci.¹⁷

Trebalo je da taj unutrašnji razvitak bude istodobno obranjen i zaštićen čvrstim pravnim i sudskim okvirom, koji je imao poslužiti kao zaklon protiv prirodnih ambicija „conquistadoresa” – osvajača, a Indijancima je imao osigurati jednaka prava. S obzirom na onodobne prilike, „isusovcima je” – piše Mörner – „bila potrebna potpora španjolskih vlasti za svako novo sređivanje vanjskih djelatnosti ovih domorodačkih zajednica”.¹⁸

Od samog početka isusovci ne nailaze na poteškoće kad izjavljuju da, uza svoje evangelizatorsko i crkveno djelovanje, Indijance žele učiniti podanicima njegova katoličkog veličanstva, španjolskog kralja. Kod p. Ruiza de Montoye može se pročitati: „Sve ovo vrijeme proživio sam u paragvajskoj provinciji kao u nekoj pustinji, tražeći domoroce, barbare poput divljih životinja, tražeći ih po poljima i šumama, da bih ih pripojio stadu svete Crkve i doveo u službu njegova veličanstva.” Ova tvrdnja može i smetati ponekoga modernog povjesničara. No on će se, sigurno, prestati sablažnjavati ako se bude znao uživjeti u povijesne koordinate toga vremena.

Sigurno je da se radilo o najboljoj, ako ne uopće i o jedinjoj mogućnosti da se evangelizatorski nacrt doista ostvari. Samo spomenutim pozivanjem Indijanaca

¹⁷ Na primjer, redukcija Trinidad imala je 1728. četiri tisuće stanovnika i bila je poznata po izvanrednoj arhitekturi kolegija i indijanskih kuća te veličanstvene crkve. Imala je ljevaonicu zvona, radionice za izradu orgulja, drugih instrumenata i drvenih kipova; tri velike farme goveda, goleme plantaže paragvajskog čaja (mate), šećerne trstike; tvornice šećera, meda, mlinove za ulje, ciglanu... Općenito se o gospodarskom razvitku redukcija može nabrojiti: poljoprivreda (kukuruz, krumpir, pamuk, šećerna trstika, čaj, duhan itd.), stočarstvo (krave, konji, ovce...), industrija – tekstilna (pamuk, vuna), drvna, izrada keramike, ljevaonice metala, brodogradilišta za riječne brodove, te sve vrste obrta do pravih umjetničkih radionica. Imale su i vlastitu tiskaru. Usput spominjemo da nisu imale rudnike zlata i srebra, kako se često pričalo, zbog čega je španjolska vlada 1751. provela istragu i, ne našavši ništa, kaznila klevetnike.

¹⁸ M. MÖRNER, „The Guaraní Missions and the Segregation policy of the Spanish Crown”, u *Archivum historicum S. J.*, 30 (1961) 386.

na blagu podložnost udaljenom španjolskom kralju mogla im se osigurati sloboda pred susjednim Španjolcima, te otovriti put miru koji bi, izbjegavši ratno krvo-proliće, doveo do nekog poretka zakonske jednakosti između tih dviju rasa. Zato je djelovanje misionara na tom području dvostruko. S jedne strane, stvaraju se redukcije samo tamo gdje to Indijanci slobodno traže i dopuštaju. S druge pak strane, nekoliko su puta od španjolskih vlasti tražili pravne odredbe koje bi Indijancima u redukcijama osigurale slobodu i samostalnost te postupno priznale jednakost građanskih prava i dužnosti u španjolskom carstvu. S obzirom na takvo nastojanje, poznato je u kolonijalnoj povijesti djelovanje p. Diega de Torresa, prvoga paragvajskog isusovačkog provincijala. On je tražio da se Indijancima formalno i stvarno prizna sloboda. Uspio je ishoditi da Francisco de Alfaro, kraljevski inspektor, posjeti redukcije. Taj je onda svojim poznatim odredbama iz god. 1611. pomogao razvoju redukcija.¹⁹

Kao što smo već spomenuli, ne može se sumnjati u to da je obraćenje Indijanaca na kršćanstvo bio prvotni zadatak isusovačkoga evangelizatorskog nacrt. Širenje vjere nije za misionare bilo tek neko sredstvo, nego cilj. No, ako istodobno promatramo cijeli taj nacrt, lako ćemo uočiti kako se i obraćenje na kršćanstvo preobražava u snažno sredstvo za izgradnju i jačanje evanđeoskog mira među Indijancima i Španjolcima. Naime, zajedništvo vjere stvaralo je snažnu vezu između misionara i Indijanaca, vezu povjerenja i zajedništva koju je trebalo dalje razvijati u okviru složenog plana redukcija.

Obraćenje Indijanaca na kršćanstvo omogućavalo im je jednakost sa Španjolcima na vjerskom području i u moralnim obvezama. Time je bratstvo između tih dvaju naroda poprimalo novu snagu.

Kad su isusovci osnovali prve Paragvajske redukcije, od otkrivanja američkih krajeva bilo je prošlo više od stotinu godina. U tih stotinu godina vile su već riješene ili prevladane mnoge početne sumnje i nesigurnosti s obzirom na načine koje bi trebalo primijeniti pri kolonijalizaciji i u upravi novim prekomorskim posjedima. Postojao je i pravni sistem sastavljen od kraljevskih odredbi koji je jasno naznačivao kriterije kojih se trebalo pridržavati pri upravljanju indijanskim zajednicama. Skupljanje nomada i polunomada po mjestima stalnog boravka, odjeljivanje od ostaloga kolonijalnog svijeta, a napose od španjolskih „encomenderosa”, kontrola trgovine itd., sve se to odvijalo u skladu sa španjolskim zakonodavstvom. U obliku sistema Paragvajskih redukcija pomoglo je iskustvo što ga je Družba Isusova stekla prilikom svojih prvih misija na Istoku i po drugim američkim krajevima, kao, na primjer, u redukciji Juli u Peruu.²⁰

¹⁹ Inspektor Alfaro bio je određen da istraži prilike Indijanaca u Paragvaju i ukloni zlo-upotrebe kolonijalista. Prva odredba ticala se „encomiende”, zabranjujući „servicio personal” i ropstvo Indijanaca, a druga isusovačkih redukcija, oslobađajući njihove Indijance od „encomiende”. Usp. A. ARMANI, *Citta di Dio*, 74–76.

²⁰ Redukcija Julia na južnoj obali jezera Titicaca u Peruu osnovana je već oko 1570. i obuhvaćala je oko devet tisuća Indijanaca. Usp. R. VARGAS UGARTE SI, *Historia de la Compañía de Jesús en el Perú*, Burgos 1963. I, 65–67. Isusovci su inače u Južnoj Americi držali redukcije (nazivane još „doctrinas” ili „aldeias” u Brazilu) još u Quitu (Peru, Guatemala, Kolumbija), među Indijancima Mojos (Bolivija) i Chiquitos (Brazil) i na sjeveru uz rijeku Orinoco: a u Sjevernoj Americi u Meksiku (južna Kalifornija). Isti sistem evangelizacije Indijanaca provodili su i ostali redovnici. Svakako su se Paragvajske redukcije izdvajale svojom rasprostranjenošću, organizacijom i razvitkom.

Upute što ih je isusovački general Acquaviva predao za Paragvaj 1609. bile su one iste što ih je nekoliko godina prije bio izradio za Filipine i za Novu Kraljevinu Granadu, današnju Kolumbiju. S vremenom je paragvajska stvarnost tražila određenu prilagodbu organizacije redukcija mjesnim potrebama: stalnom radu na širenju Evandjelja, civiliziranju nomada, odjeljivanju i obrani od „encomenderosa“, izuzimanju domorodaca od poreza, gradnji crkava, škola i bolnica, kontroli pokrajinskog karaktera, što je bila povjerena nekom krajevnom poglavaru i usklađivanju misionarskog rada u više sela (svi su ti elementi bili prisutni i u misijskoj organizaciji na Filipinima i u Kolumbiji).

Što se tiče redukcija u Paragvaju treba još dodati brigu misionara za župni rad, izravnu ovisnost zajednice Guaranija o španjolskoj kruni, kao i trgovačku organizaciju centraliziranu preko „procuradorias“ – prokuratura u Santa Fe i u Buenos Airesu²¹ te vojni i građanski aparat. Ne može se samo jednom misionaru ili poglavaru redukcija pripisati zasluga za uvođenje ili razvitak jedinstvene administrativne gospodarske i društvene uprave „države“ Guaranija: Torres, Lorenzana, Cataldini, Mascetta, Ruiz de Montoya, Roque Gozales i toliki drugi isusovci koji su sudjelovali u osnivanju paragvaskih misija bili su tek začetnici. Spoj njihovih osobnih iskustava s iskustvima njihovih nasljednika omogućio je sistemu da se razvije prirodnošću i životnom snagom a da pritom nije trebalo posezati za apstraktnim teorijama. Ta iskustva što bi ih filtrirali poglavari redukcija, čije je sjedište bilo u Córdobi u Argentini, stizala su u Rim u obliku generalnih godišnjih izvještaja ili kao prigodni spisi o nekom posebnom pitanju. Na temelju tih izvještaja i na temelju svjetskog iskustva reda generali su izrađivali i zatim slali u Paragvaj svoje opće upute koje su bile okvir i smjer organizacije života redukcija. I provincijali Paragvaja, poglavari redukcija, napose iz onih prvih vremena, te jednostavni misionari, dali su svoj stvarni doprinos oblikovanju „države“ Guaranija. Diegu Torresu i Roqueu Gonzalesu treba zahvaliti za prve smjernice u vezi s urbanističkim nacrtom redukcija, što se tiče građanske organizacije, rada i odgoja zajednice te u vezi s obranom pred zahtjevima „encomenderosa“.²² Zahvaljujući neumornom diplomatskom radu Ruiza de Montoye španjolske su vlasti odobrile „državi“ Guaranija da za sebe organizira vojsku.²³

²¹ Centralizirana trgovina na veliko s gradovima Santa Fe i Buenos Aires odvijala se ovako: robu bi na velikim splavima dopremio Indijanac ekonomski upravitelj redukcije (mayordomo), i onda bi je preuzeo isusovački prokurator (pater koji je vodio administrativne i ekonomske poslove kolegija ili provincije) i prodavao je mjesnim trgovcima. Usp. A. ARMANI, *Città di Dio*, 142–144.

²² Diego de Torres (1551.–1638.) bio je osnivač i prvi poglavar Paragvajске provincije (1607.–1615.) i još prije toga provincijal Perua i Nove Granade (Kolumbija). Njegove instrukcije o stvaranju redukcija u Paragvaju objavljene su u P. HERNANDEZ SI, *Organización social de las doctrinas garantadas de la Compañía de Jesús*, Barcelona 1913, I, 580–586. Roque Gozales (1576.–1628.), kreol iz Asunciona bio je arhitekt, zidar i stolar. Od 1612. djeluje u redukciji San Ignacio Guazú, izrađuje nacрте za zgrade i crkve i sam izvodi radove. Uči Indijance obradivanju polja, organizira društveni, kulturni i vjerski život učeci ih zanatima, pjesmi, katekizmu. Ubili su ga Indijanci i Crkva ga danas slavi kao blaženika i mučenika.

²³ Antonio Ruiz de Montoya (1585.–1652.) iz Lime djeluje u Paragvaju od 1607., a god. 1636.–1637. poglavar je redukcija. Obrambena i vojna organizacija u redukcijama vezana je uz sukob s „paulistima“, tj. stanovnicima Sao Paula, gdje se formirala velika grupa miješanog stavnovništva, nazvana „mamaluci“ (što u tupi jeziku znači melez). Od oko 1620. oni poduzimaju ekspedicije (zване „bandeiras“, od čega i drugi naziv „bandeirantes“) među Indijance Guarani, koje silom odvođe u prodaju kao roblje za rudnike i plantaže u Brazilu.

Pravila i tradicija Družbe Isusove ostavljali su misionarima dovoljno slobode da izaberu način i sredstva što su ih mogli primijeniti u obraćanju urođenika. Treba se samo sjetiti sv. Franje Ksaverskog, Mattea Riccija, Roberta Nobilija, te svih onih rasprava o istočnim obredima, u kojima su isusovci pokazali posebnu osjetljivost za kulturu izvanoeuropskih zemalja i za pojedinačne prilike sredine s kojom bi se susretali.

Ignacijevi su se sinovi mogli zato baviti ili pratiti i one djelatnosti koje nisu bile u pravome smislu vjerskog karaktera, kao što su to zemljoradnja, građevinarstvo, mehanika, trgovina. Time su osiguravali prehranu svih stanovnika redukcija, a ujedno su u te poslove uvodili Guaranije. Tako je s godinama mnogo iskustava što su ih paragvajski misionari stjecali na svim područjima pokazalo kako upravljanje redukcijama pod mnogim vidicima mora biti različito od uobičajenoga upravljanja kućama i kolegijima Družbe Isusove. Već za vrijeme provincijalata Nikole Mastrillija (1622.–1628.) bile su redukcije tako složeni organizam da je postalo nužno njihovo odvajanje od rektorata kolegija u Asuncionu, pa je bilo potrebno postaviti im posebnog poglavara sa samostalnim upravnim ovlastima.²⁴ Budući da se zatim povećao broj i porasla važnost misija, pa se proširio krug njihova teritorijalnog djelovanja, morala je komisija misionara 1637. izraditi poseban pravilnik prema kojemu je bila uređena njihova organizacija. Kasnije su morala biti dodana druga, još detaljnija i različita pravila, pa je prema tome 1689. bio sastavljen novi pravilnik.

Redukcije nisu bile samostalna država

Budući da su bile uključene u španjolski kolonijalni sistem, redukcije su politički i upravno pripadale peruanskom potkraljevstvu, koje se prostiralo po cijeloj španjolskoj Južnoj Americi. Jurisdikciju nad njima imali su guverneri Paragvaja i Rio de la Plate. Prvome su pripadale misije gornjeg Paragvaja, a drugome one uz rijeku Urugvay.

Posebni način upravljanja krajevima u kojima su bile redukcije naveo je na pretpostavku da su isusovačke misije među Guaranijima sve u svemu bile prava i svojevrsna nezavisna država.

Već su anonimna pamfletistička i protuisusovačka djela, koja su cvjetala u 18. stoljeću, govorila o nekom kraljevstvu što su ga ostvarili misionari u Paragvaju.²⁵ Ta je literatura stigla čak i do toga da je prikazivala i lik nekog kralja

Do 1637. opustošili su 30 redukcija Guaranija, odveli ili ubili više od 60 tisuća urođenika i mnoge prisilili na selidbu. Isusovački je rad bio u opasnosti da će potpuno propasti, a pomoć nisu dobili ni od kolonijalista (koji ionako nisu bili skloni redukcijama), ni od španjolskog ni portugalskog dvora. Stoga odluče organizirati vlastitu obranu, isposluju iz Madrida dozvolu da mogu naoružati Indijance (Montoya), te u bitkama 1639. i posebno 1641. na rijeci Mbororè Guaraniji iz redukcija hametice potuku vojsku „paulista”. Otada redukcije imaju redovitu vojnu obuku pod vodstvom isusovačke časne braće i organiziranu vojsku za obranu vlastitih sela i posjeda, a kasnije često pomažu i španjolskoj vojsci. Usp. A. ARMANI, *Città di Dio*, 80–89, 121–125.

²⁴ Superior redukcija sa sjedištem u Candelariji (Argentina) bio je poglavar jedne institucije unutar provincije i prema tome podložan provincijalu.

²⁵ Spomenimo dva takva najpoznatija pamfleta u talijanskom izdanju, koje je uglavnom izdavao i poticao portugalski ministar Pombal: *Relazione breve della repubblica...*, Lisbona

Nikole I. On je katkad bio nazivan misionarom koji je napustio svećeništvo i oženio se nekom Indijankom. Drugi put opet prikazivali bi ga kao „cacicca” - plemenskog poglavicu, posebno obljubljenog, kojeg bi misionari štitili i vodili.²⁶ Ovakvo pisanje može biti ugodna i zabavna razonoda, ali nije vrijedno ni najmanjeg povjerenja, jer je jasan bio njegov cilj. Imalo je ocrniti i potkopati ugled misionara kako bi se mogao opravdati zahtjev da se istjeraju iz Španjolske i njezinih kolonija. Osim toga, sve ovo nema nikakvih stvarnih i eventualno provjerljivih temelja. Mnogo više pažnje zaslužuje, međutim, moderna literatura o tom problemu. Među tolikim drugima, tri autora – Eberhard Gothein, Otto Quelle i Victor Frankl – smatrala su da su redukcije bile prava i svojevrsna nezavisna država ili neka vrsta posve samostalnog organizma unutar španjolskog carstva. Gothein je u sistemu redukcija Guaranija vidio pokušaj da se ostvari Grad sunca, koji bi nužno bio nezavisan. Isusovci bi navodno samo formalno izražavali svoju vjernost španjolskom kralju i tek bi u nekim određenim prilikama izlagali znakove kraljevske vlasti. „Stvarno je samo jedan guvrenor” – tvrdi Gothein – „i to samo jednom stigao u unutrašnjost tih misija. Misionari su zapravo bili pravi gospodari redukcija.”²⁷

Njemački povjesničar Otto Quelle u jednoj studiji o isusovačkim i franjevačkim misijama u Južnoj Americi zadržava se na različitim detaljima organizacije Guaranija, pri čemu zaključuje da je „guaranijska republika” bila pravi skup nezavisnih državnih struktura, iako je njezina uprava bila u skladu sa španjolskim zakonima. Ovi detalji ticali bi se teškoća što bi ih isusovci stvarali kada su španjolski funkcionari željeli doći u redukcije, zatim formalne uljudnosti kojom su španjolske vlasti pisale poglavarima redukcija (ne bi, naime, nikada upotrebljavali izraz „narediti”, već više „moliti” ili „poticati”, kao da nisu imale autoritet da

1757: *Descrizione geografica, politica, istorica del Regno del Paraguay formatosi dai Padri Gesuiti*, Venezia 1767.

²⁶ Legenda nastaje u vrijeme tzv. guaranijskog rata (1752. – 1756.). Naime, Traktatom u Madridu 1750. između Španjolske i Portugala o reguliranju granica njihovih kolonija u Americi jedna španjolska pokrajina istočno od rijeke Uruguay pripdane Portugalu. U njoj je bilo sedam paragvajskih redukcija koje su se morale iseliti. Guaraniji iz četiriju redukcija pobunili su se i tek su ih 1756. svladala portugalsko-španjolske čete. Isusovci su optuživani da su vodili pobunu i djelom *Storia di Nicolò Rubiuni detto Nicolò Primo, Re del Paraguay ed Imperatore de' Mammaluocchi* (2. ed. Lugano 1756) proširi se priča o kralju Nikoli. Povijesna podloga priče bio je Indijanac Nikola Neenguirú, „corregidor” – upravitelj redukcije Concepción, koji je, doduše, sudjelovao u pobuni, ali je sve drugo bilo izmišljeno. Usp. G. KRATZ SI, *El tratado Hispano-Portuges de Limites de 1750 y sus consecuencias*, Roma 1954. U Austriji i u nas još od prve polovice 19. st. kolala je legenda da je kralj Nikola I. bio zagrebački isusovac Nikola Plantić (1719. – 1777.). Izabrali su ga navodno Indijanci 1754., izdao je medaljone sa svojim imenom, zatim bio zatvoren u Portugalu i da bi ga oslobodila Marija Terezija koja ga je pri povratku u Beču pozdravila sa: „Zdravo kralju, zdravo kolega.” Plantić je, doduše, radio u Paragvajskoj provinciji od 1748. do 1768., ali ne u redukcijama, nego kao profesor i poglavar u kolegijima u Córdoba, Buenos Airesu i Montevideu, nije bio u zatvoru i, nakon povratka 1769. u domovinu, profesor je u Zagrebu i potom rektor u Varaždinu. Usp. M. VANINO, *Nikola Plantić, tobožnji kralj paragvajski*, Zagreb 1917; V. A. DIV-KOVIĆ, „Neobična sudbina Nikole Plantića – hrvatskog misionara i navodnog kralja u Paragvaju”, u *Marulić* 6 (1974); F. BECKER, *Die politische Machtstellung der Jesuiten in Südamerika im 18. Jahrhundert. Zur Kontroverse um den „Jesuiten-König” Nikolaus I von Paraguay*, Köln-Wien 1980. Dva su hrvatska isusovca iz Rijeke djelovala u južnoameričkim redukcijama: Ivan Marchesetti u paragvajskim od 1734. do 1767. i Nikola Susić među Mojos Indijancima od 1749. do 1768.

²⁷ E. GOTHEIN, *Lo stato cristiano-sociale*, 232.

im zapovijede). Spomenuti su detalji, također, i u vezi s činjenicom da španjolska vojska nije branila Paragvaj za vrijeme vojnog pohoda „paulista“.²⁸

Znanstvenik Viktor Frankl razvio je originalnu i dosjetljivu tezu. Sveopća zamisao španjolskog carstva, što je imala svoje korijene u biblijskoj, rimskoj, Augustinovoju i njemačkoj feudalnoj tradiciji, omogućila bi koegzistenciju manjih ili podaničkih uprava, uz vrhovni autoritet carstva. Ovu zamisao carstva navodno bi u španjolsku monarhiju unio Karlo V. Habsburgovac. Za vrijeme tog kralja i cara poimanje suverenosti imalo bi biti mnogo elastičnije negoli je to danas. Tako, kada je Karlo V. 1520. pred Cortesima (senatom) izjavio da car nije kralj kao ostali kraljevi, već kralj kraljeva, želio je time izraziti misao da car može vladati i upravljati iznad drugih vladara. U tom duhu uživale bi redukcije u sedamnaestom stoljeću istinsku samostalnost u sklopu višega, habzburškoga carskog jedinstva, nešto poput engleskog Commonwealtha. Kada je u 18. stoljeću na španjolskom prijestolju Habsburgovce naslijedila dinastija Borbona, koja je od francuske tradicije naslijedila poimanje unitarističke nacionalne države, centralističke i apsolutističke, tada je bilo odlučeno o kraju isusovačke „države“ koja je – samo zato što je postojala – u očima nove dinastije bila zločin protiv pune državne suverenosti.²⁹

Sve te teorije moraju biti podvrgnute kritici. Osim već prije spomenute nepouzdanosti pretpostavke da bi se isusovci nadahnjivali na političkim i gospodarsko-društvenim utopijama šesnaestog stoljeća, mogu se izreći različita mišljenja koja su u suprotnosti s tim teorijama.

Isusovci nisu sistematski priječili dolazak španjolskih guvernera, njihovih predstavnika i vjerskih vlasti u redukcije, premda su se, u skladu s kolonijalnim zakonima, energično protivili općenito dodirima s europskim stanovništvom, a napose sa zemljoposjednicima.³⁰ Osim svjedočanstva isusovca Peramása, koje se može smatrati zakašnjelim, postoji i jasna odredba koju je treći paragvajski isusovački provincijal Nicolò Mastrilli dao raznim misionarima u prvo vrijeme eksperimenta: „Neka svi oci s uljudnošću i prijateljstvom primaju Španjolce, koje će guverner poslati s nekim nalogom što ga imaju ispuniti, pri čemu se moraju pobrinuti i za to da Španjolci iz redukcija otputuju zadovoljni.“ Tu je zatim opsežna dokumentacija koja je pripadala španjolskim vlastima, a tiče se pohoda predstavnika vlasti iz Paragvaja i Buenos Airesa području redukcija.

Sigurno je da izravne veze između građanskih vlasti i redukcija nisu bile vrlo česte. Treba još reći da su birokratske veze općenito održavale isusovačke kuće iz Asunciona i Buenos Airesa, kao i paragvajski provincijal reda, koji je boravio u Cordobi. Valja istaknuti da su pohodi misijskim krajevima bili teški zbog duga, neugodna i ne bezopasna puta, koji je trebalo prevaliti iz udaljenih španjolskih središta.

²⁸ O. QUELLE, „Das Problem des Jesuitenstaates Paraguay“, u *Ibero-Amerikanische Archiv*, 8 (1934) 260–282, posebno 277–278.

²⁹ V. FRANKL, „Idea del Imperio español y el problema jurídico-lógico de los estados-misiones en el Paraguay“, u *Estudios de historia de América, Mexico 1948.*, 31–70.

³⁰ Već su u prvoj polovici 16. st. pokrajinske vlasti odredile da Španjolci ne smiju boraviti u indijanskim selima više od dva dana. Odredbe su potvrđene 1600. kraljevskim dekretom, samo je rok produžen na tri dana. Isto određuje prije spomenuti inspektor Alfaro za Paragvaj odredbama iz 1611.

Oblik uljudnosti kojim su se španjolski guverneri služili u dopisivanju s poglavarima misija – koji je Quelle smatrao izrazom poštovanja nezavisnosti redukcija – bio je uobičajen prema vjerskim predstavnicima i ne može se smatrati dokazom nezavisnosti isusovačke „države”. S druge pak strane, postoje mnogostruka svjedočanstva različitih izvora o ovisnosti redukcija o španjolskim vlastima. Od 1610. do 1767. Madrid je izdao više od trideset kraljevskih naredbi i naređenja u vezi s organizacijom i upravom redukcija. Isusovci su kralju i Vijeću Indija morali pak podastirati oveći broj memorijala, koji su se ticali uprave redukcija. Sav taj papir bio bi nekoristan da su te misije bile doista nezavisne.

Sva ta svjedočanstva, posebno ona koja se tiču godina kada je isusovačka „država” poprimala oblik i tijelo, osobito su zanimljiva jer potvrđuju da se već od onih prvih vremena djelovanje misionara odvijalo u okviru španjolske uprave, u skladu s njezinim zakonima – premda se kadšto radilo o posebnim zakonima, izdanim samo njima – i uvijek uz pristanak vlasti.³¹

Franklova misao, prema kojoj bi redukcije bile samostalne u sklopu carskog jedinstva, iako je zanimljiva, nailazi na prave i ne posve beznačajne prepreke. Prije svega, zasigurno je nemoguće da bi se u isusovačkoj upravi redukcijama vidjelo nešto što bi se približavalo makar i nekoj ograničenoj suverenoj vlasti. Odnosi između misionara i potkralja, te guvernera, s druge strane, uvijek su bili takvi da su isključivali ostvarenje suverenosti ovih prvih. Jednako tako nije sigurno da bi Karlo V., nakon što je 1516. postao španjolski kralj i želio je što više biti Španjolac, u okviru španjolske monarhije sačuvao germansko poimanje carstva. Njegova politika jačanja kraljevske vlasti koja se pojačala nakon gušenja španjolskih „comunerosa”³² vrlo se loše slaže s Franklovom teorijom. Jednako je tako nevjerojatno da bi Filip II. (1556.–1598.), nasljednik Karla V. na španjolskom prijestolju, podnosio neke ideje o univerzalnom kraljevstvu, s ovčim prostorom za mjesne samostalnosti, iako je doista njegova kolonijalna politika bila obilježena određenom širinom pogleda i tolerancijom kada se radilo o domorodačkom stanovništvu.

Na kraju treba spomenuti da prva dva španjolska kralja iz obitelji Borbona, Filip V. (1700.–1746.) i Ferdinand VI. (1746.–1759.), uopće nisu bili neprijateljski raspoloženi prema paragvajskim misionarima; štoviše, Filip V. god. 1743. izdao je poznatu povelju (*Cédula grande*) koja je sadržavala najpozitivnije ocjene isusovačke „države”. Sigurno se ne može zanijekati da se prelaskom španjolske krune od Habsburgovaca na Borbone, poimanje države promijenilo u smjeru jačeg poistovjećivanja s kraljevom osobom. Ta identifikacija dosegla je vrhunac s Karlom III. (1759.–1788.). Ipak djelovanje tog kralja, koje je ukinulo Družbu Isusovu, a time i njezine američke misije, teklo je u povijesnom okviru koji je daleko nadilazio Paragvay. Radilo se o borbi za oslobođenje apsolutističkih monarhija od „božanskog prava” papinske vlasti uz čiji je autoritet Družba Isusova

³¹ Posebno iscrpnu dokumentaciju o organizaciji redukcija imaju dva monumentalna i temeljna djela o tom problemu: P. HERNÁNDEZ SI, *Organización social de las doctrinas guaraníes*, 2. vol., Barcelona 1913; P. PASTELLS SI, *Historia de la Compañía de Jesús en la Provincia del Paraguay*, 9 vol., Madrid 1912–1949.

³² Savez kastiljskog pobunjenog plemstva, koji je Karlo V. 1521. pobijedio u bici kod Villalara.

hila intimno vezana. U isto doba ta se borba izjednačivala s kampanjom za afirmaciju katoličkih nacionalnih država nasuprot tutorstvu Svete Stolice.

Osim bezvoljne i nedjelotvorne ekspedicije pomoći, što ju je 1639. poveo guverner Pedro de Lugo, Španjolci nisu pokazali posebno zanimanje za obranu redukcija od „paulista”.³³ No bilo je razloga koji su opravdavali takav stav, bez obzira na slabu sklonost kreolskog stanovništva prema Guaranijima koji su bili slobodni od „encomiende”. Istočni Paragvaj pribavili su kruni samo misionari nakon što je zbog otpora Indijanaca propao vojni pokušaj što ga je početkom 17. st. poveo po sebi sposobni Herando Arias. Prva činjenica bila je, dakle, nedostatnost španjolskoga vojnog aparata. Isusovačke redukcije raspolagale su pak dobro organiziranom vojskom, opremljenom vatrenim oružjem, što im je omogućilo da obrane ne samo same sebe već i da krenu u pomoć Španjolicima kad bi ovima to zatrebalo. Stoga Guaranijima nije bilo potrebno da ih Španjolci brane svojom vojskom, nego su, naprotiv, Španjolci pribjegavali vojsci redukcija kada je trebalo obraniti Rio de la Platu u istočne granice.

Što se tiče vojne situacije na granici između Paragvaja i Brazila, te gerilskih akcija po tim šumama, bila je, dakle, posve logična odsutnost intervencije španjolske vojske a da to ipak nije značilo nezavisnost od španjolskih vlasti, kao što je još manje značilo priznavanje nezavisnosti „države” Guaranija.

I na kraju, prema španjolskom političkom ustrojstvu, Paragvajске su reukcije od svojeg postanka pa do god. 1768., kada je Družba Isusova izgnana iz Španjolske, bile sastavni dio prekomorskog carstva za koje su odigrale ne baš posve značajnu obrambenu ulogu. One su bile organizirane prema općim smjernicama španjolskoga kolonijalnog zakonodavstva. Budući da su uživale čitav niz posebnih povlastica španjolske krune, potkraljeva i guvernera, imale su posebne institucije, kao npr. „cabildos”, koje su u cijelosti bile sastavljene od domorodaca.³⁴ Imale su svoju centraliziranu trgovačku organizaciju i vojsku. Misionari su u redukcijama, osim usko religioznih zadataka, prema odredbama Konstitucija ignacijanskog reda i Kraljevskog vijeća za Indije, preuzimali i zadatke kolonijalnih funkcionara koji su bili zaduženi da bdiju nad zajednicom Guaranija i praktično vode njihovu građansku upravu.

Posebnost Paragvajskih redukcija bila je u tome što je jedan red – Družba Isusova – bio pozvan da vodi njihovu organizaciju, što su služile kao „tampon–država” prema portugalskim kolonijama, zatim u njezinoj teritorijalnoj rasprostranjenosti te povlasticama što su ih imali unutar španjolskog zakonodavstva.

Možemo, dakle, završiti riječima pape Ivana Pavla II.: „Dok je prvi cilj njihova poslanja bio priopćivanje vjere i Kristove milosti, svi su se oni zajedno potrudili da podignu ljudsku i kulturnu razinu stanovništva među kojim su djelovali te da promaknu pravedniji društveni život koji će bolje odgovoriti Božjim planovima, i zbog toga se povijest još uvijek sjeća glasovitih Paragvajskih redukcija.”³⁵

S talijanskog jezika prevela *Emā Vesely*

³³ Vidi biljesku 23.

³⁴ Uprava redukcije, sastavljena samo od Indijanaca, izgledala je ovako: „corregidor” – vrhovni upravitelj ili gradonačelnik (u guarani jeziku: poroquaitara = onaj koji zapovijeda što treba činiti), „teniente” – zamjenik upravitelja, „cabildo” – općinsko vijeće koje čine četiri člana, „alcaldes” – administrativni i disciplinski službenici ili suci (dva redovita i dva za radove na polju), „mayordomo” – ekonomski upravitelj, dva „alguaciles” – policajca (u guarani jeziku: ibirararuzu = onaj koji drži batinu) i sekretar (quatiaapobara = onaj koji piše). Sve su službenike birali sami Indijanci, samo je „corregidora” postavljao španjolski guverner na prijedlog misionara. Ovih je u svakoj redukciji bilo od dva do četiri, i bili su zapravo samo moralni autoritet. Redukcije su bile prvo društveno uređenje u kojem nije postojala smrtna kazna. Usp. A. ARMANI, *Città di Dio*, 113–121.

³⁵ Govor pape Ivana Pavla II. članovima XXXIII. generalne kongregacije isusovačkog reda 1983.